

сетей. Примером для использования методики построения нейросетевой модели избраны процессы трансграничного сотрудничества в рамках политики Восточного партнерства.

The article is devoted to the analysis of modelling possibilities of political processes, which flow within the framework of international cooperation within the limits of transfrontal relations. Special attention it is spared to methods of modelling by means of artificial neuron networks. For application of methods of construction of artificial neuron model the processes of transfrontal collaboration within the framework of policy of East partnership are selected.

Стаття надійшла до редколегії 03.11.2016

УДК 321:168.5+323.174

Скриль С. А., ХЕПІ

РОЗВИТОК ПОЛІТИЧНИХ СИСТЕМ В УМОВАХ РЕГІОНАЛІЗАЦІЇ

У статті висвітлюється проблематика регіоналізації в сучасному світі. Досліджується вплив регіоналізації на розвиток політичних систем. Аналізуються механізми правового регулювання політичних систем в державах європейського Союзу.

Однією із сучасних тенденцій розвитку міжнародних відносин та окремих держав є регіоналізація, сутність якої полягає в переміщенні центру прийняття політичних рішень на рівень регіонів. Як наслідок – поглиблення демократизації суспільства, з одного боку, та посилення сепаратистських настроїв – з іншого. Регіоналізація є оборотною стороною глобалізаційних процесів.

Актуальність тематики статті полягає у необхідності наукового визначення тенденцій розвитку політичних систем в умовах регіоналізації.

Об'єктом дослідження виступають політичні протиріччя глобального суспільства, поділеного на регіональні групи за різними критеріями.

Предмет – політико-правові проблеми регіоналізації у сучасному світовому порядку.

Регіоналістика як самостійна галузь політичної науки отримала свій розвиток у працях В. Бабаєва, І. Бодрової, З. Бжезинського, І. Валлерстайна, В. Зінченка, Ю. Маслової, А. Матвієнка та інших.

Правові проблеми регіонального розвитку соціокультурних систем досліджувались О. Батановим, А. Довгертом, О. Крупчаном, К. Смирновою, В. Шаповалом, ін.

Міжнародно-правовими засадами регіоналізації є *juscogens*, зокрема право народів на самовизначення. У Декларації Тисячоліття ООН цей принцип визначається як право на самовизначення досить великих і цілісних спільнот. Етнічні, мовні, релігійні меншини мають право на культурну автономію, на повагу їхніх інтересів у рамках демократичної держави [1].

Принцип рівноправності і права народів розпоряджатися власною долею передбачає за суб'єктами міжнародного права такі права й обов'язки: 1) обов'язок поважати рівність народів і націй; 2) обов'язок поважати право самостійно розпоряджатися власною долею; 3) право народів жити в умовах повної свободи; 4) право визначати свій внутрішній і зовнішній статус; 5) право здійснювати на власний розсуд свій політичний, економічний, соціальний і культурний розвиток; 6) право кожного народу, нації вільно розпоряджатися своїми природними багатствами і ресурсами; 7) право просити й отримувати підтримку відповідно до цілей і принципів Статуту ООН, на випадок, коли їх позбавляють права на самовизначення насильницьким шляхом [2].

Історичний досвід свідчить, що саме зазначений принцип *juscogens* виступив легальною та легітимною основою для створення нових незалежних держав в період світової деколонізації у другій половині ХХ століття, а також в епоху тотального розпаду соціалістичного табору. Але лише у незначній кількості таких держав владі вдалося забезпечити сталий розвиток та ефективне функціонування державного механізму. У більшості ж країн державний апарат залишився фіктивним інструментом забезпечення правопорядку, а політичні системи поступово перетворилися в олігархічно-кланові та / або нестійкі корумповані напіввійськові авторитарні режими. Саме другу половину ХХ століття слід розглядати як історичну межу початку регіоналістських тенденцій у різних частинах світу.

Регіоналізацію слід розглядати в двох аспектах: як міждержавне геополітичне явище та в якості внутрішньодержавної політичної

тенденції. В першому випадку об'єднання держав у межах певного регіону має політичну, безпекову та / або економічну мету. В другому випадку йдеться про децентралізовану модель державного територіального устрою. При цьому одним із факторів децентралізації можуть виступати сепаратистські настрої певної групи населення.

Як зазначає А. Матвієнко, регіоналізаційні тенденції у сучасному світі мають економічні передумови: «Держава не лише має можливість, але й активно втручається в економічну та соціальну сфери для реалізації своїх цілей і завдань, відповідно до положень кейнсіанської моделі макроекономічної політики. Модель держави загального добробуту передбачала такий підхід до відносин між центральною владою та системою місцевого самоврядування, за якого акцент робився на централізації задля покращення збору фінансових коштів та розподілу ресурсів між індивідами, соціальними групами та відсталими територіями». А. Матвієнко підкреслює, що покращення соціальних показників як окремих громадян, так і територій загалом, «підтягнути» їх до рівня найбільш забезпечених можна і необхідно тільки завдяки редистрибуції доходів. Цитований автор вказує на серйозні помилки у цьому напрямку, а саме: «Уряд держави загального добробуту виходив із необхідності зміцнення нації як сукупності громадян, а не лише задоволення потреб окремих індивідів чи регіонів, що передбачало посилення централістської тенденції. Так, регіональна політика розроблялася та приймалася на рівні міністерства для посилення загальноекономічного потенціалу всієї країни і реалізувалася регіонами без можливості внесення жодних змін задля врахування особливостей конкретної території. Відносини між урядом та регіонами повністю відповідали моделі «принципал-агент», в якій держава як «принципал» використовувала органи влади регіонального та місцевого рівня як свого «агента» з надання соціальних послуг. Відповідно автономність органів місцевого самоврядування у період розквіту держави загального добробуту була значно обмежена, позаяк більшість питань вирішувалися на рівні уряду» [3, с. 55]. Далі дослідник обґрунтовує можливі наслідки децентралізації, виходячи з вищезазначених проблем: «Децентралізація передбачає передачу низки функцій держави загального добробуту на регіональний та місцевий рівні. Тут повною мірою проявляються конкретні політичні, економічні,

соціальні особливості кожної країни, що знаходили відображення у формі й темпах децентралізації. Як правило, на перших етапах адміністративної децентралізації ставилося завдання знизити ступінь централізації політичної системи, яка практично позбавила органи місцевого самоврядування права приймати рішення для вирішення навіть власних, локальних проблем» [3, с. 57].

Регіоналістські політико-економічні тенденції у сучасному світі є одночасно і передумовою, і породженням сепаратистських суспільних течій. Так, більш ніж в 10 країнах Європейського Союзу існують активні сепаратистські рухи, що мають соціально-економічний та культурно-етнічний напрям, але при цьому основним виступає євроскептичне забарвлення. Регіоналізація є породженням глобалізації, а особливість розвитку політичних систем держав Європейського Союзу полягає у конфліктному співіснуванні двох протилежних тенденцій – уніфікації та «розпаду» [4, с. 137].

Одним із проявів регіоналізації є об'єднання країн за цивілізаційно-географічним принципом з метою реалізації та захисту спільних військово-політичних та економічних інтересів (так звані «геополітичні групи» – країни Балтії, Вишеградська група).

Фактично наприкінці ХХ сторіччя прибалтійські країни – Латвія, Литва та Естонія створили самостійний, окремий від інших держав колишнього СРСР, єдиний політичний простір. Серед особливостей такого простору – спільність геополітичних інтересів, пов'язаних із вступом у Європейський Союз і Північноатлантичний Альянс та максимальним відокремленням від будь-яких політичних, економічних, військових союзів, що створюються державами колишнього СРСР [5, с. 151].

Досліджуючи особливості єдиної зовнішньополітичної стратегії держав Вишеградської групи, необхідно виділити чотири етапи розвитку зовнішньої політики посткомуністичних держав Центральної та Східної Європи. Перший етап охоплює події трансформації зовнішньополітичного курсу в умовах зламу системи «реального соціалізму». Характерною ознакою цього етапу стала ідеологізація зовнішньополітичних цінностей. Другий етап пов'язаний з утвердженням посткомуністичних держав регіону як самостійних учасників світової політики. На третьому етапі, що характеризується інтенсифікацією зусиль по євро-атлантичній інтеграції, ідеологічний вплив на зовнішньополітичний курс

держав Центральної та Східної Європи почав слабшати, більш популярними стали ідеї прагматизму в умовах економічного зростання. Цей етап завершився вступом держав Вишеградської групи до Європейського Союзу у 2004 р. Четвертий етап слід розглядати як спробу створити самостійний «політичний формат» в межах ЄС [6, с. 93].

Глобалізаційні та регіоналізаційні тенденції у світі та у Європі зокрема, призводять до якісних змін функцій державних інститутів, а також створення поза державних інститутів захисту прав у сфері міжнародних економічних відносин. Саме із зазначеними тенденціями науковці пов'язують виникнення функції судового адміністративного контролю, основне призначення якого полягає в необхідності «утримання» виконавчої гілки влади в межах «забезпечення державного суверенітету». Відповідно судовий конституційний контроль виник в європейських державах у першій половині ХХ століття як інститут стримання законодавчої влади в межах сталого розвитку національного конституційного ладу. Обидві форми судового контролю пов'язані із охороною «публічного порядку». Останній є системою національних державоутворюючих цінностей, без існування яких втрачається не лише державний суверенітет, але й відбувається повне знищення політичної системи.

Як зазначає О. Крупчан, публічний порядок створює цілісність соціуму, правила, вимоги, норми, що мають морально-етичні підвалини і які розглядаються як критерій балансу між приватними і публічними інтересами цього соціуму. Нині відбувається подальше становлення світового публічного порядку (*real international public*), який концентрує у собі співвідношення публічного і приватного, з одного боку, і здійснює вплив на формування публічного порядку конкретної держави – з другого боку [7, с. 152].

Серед інших політико-правових особливостей взаємовідносин держав в умовах глобалізації та регіоналізації є міжнародно-правові інститути імунітету держави та «*soft law*» («м'якого» права). Імунітет держави або юрисдикційний імунітет є певною гарантією збереження національного суверенітету та публічного порядку. Тобто йдеться про юридичний механізм протидії конкретній державі економічній глобалізації. Теорія державного імунітету (абсолютного та обмеженого) достатньо глибоко розроблена вченими юристами-міжнародниками. При цьому вона має як публічний, так і приватноправовий зміст.

Імунітет держави заснований на визнанні рівності всіх держав. Йдеться про один із фундаментальних принципів міжнародного права (*juscogens*), що має наступну аксіому-конструкцію: «*Par in parem non habet imperium*» («Рівний над рівним не має влади»). Проявом зазначеного принципу є юрисдикційний імунітет – невідомість однієї держави судам іншої держави («*Par in parem non habet jurisdictionem*» – «Рівний над рівними не має юрисдикції»).

Аналізуючи місце права в епоху глобалізації та постмодерну, А. Довгерт вказує, що в рамках постіндустріального суспільства відбувається перехід від масового до індивідуального виробництва. Як наслідок – змінюється організаційна структура транснаціональних компаній: від жорсткої ієрархії до гнучкої мережі дрібних підприємств. Тобто суттєво трансформується зміст і стратегія економічного поглинання нестійких національних економік. Якщо в індустріальному суспільстві за допомогою механізмів права прагнули до максимальної стандартизації в регулюванні соціальних відносин та уніфікації норм права, то в нових умовах тотальної глобалізації стає зрозумілим, що загальні норми права не в змозі врахувати специфіку конкретного випадку, і що чим далі, тим більше право в ім'я фрагментарної справедливості не може ігнорувати деталі. Економічне та політичне життя стало настільки складним, що право у його традиційному розумінні не забезпечує ефективної та справедливої регламентації відносин у суспільстві. У зв'язку з цим у праві посилюється диспозитивне начало, зростає питома вага «м'якого» права (*soft law*). Юристи все частіше говорять, що для вирішення тієї чи іншої проблеми слід керуватися не стільки нормою, скільки широким соціально-економічним та соціально-політичним контекстом конкретної ситуації з урахуванням усіх її особливостей («*to look at the totality of circumstances*»). З постмодерністської точки зору, для права є актуальним не нормативізм Ганса Кельзена, а «децизіонізм» Карла Шмітта, який для вирішення правової проблеми визначає головним не норму, а виключення і рішення. Правовим гаслом в епоху постмодернізму стає гасло: «єдність у різноманітності» [8, с. 124].

Концепція «м'якого» права все більше впливає на регулятивну складову Європейського Союзу. Маючи наднаціональну сферу впливу, «м'яке» право перетворюється у дієвий механізм координації розвитку політичних та економічних систем держав європейського співтовариства. Як зазначає К. Смирнова, «м'яке»

право в Євросоюзі відіграє важливу роль, розвиває правопорядок об'єднання, заповнює існуючі прогалини, а також слугує інструментом перспективного розширення компетенції Євросоюзу. До першої групи «м'яких» правових інструментів можна віднести підготовчі та інформаційні акти. Метою прийняття цих документів є підготовка проектів законодавчих актів ЄС, розробка політик або надання інформації про діяльність Євросоюзу. Другу групу «м'яких» правових інструментів складають акти, що використовуються для тлумачення та сприяння імплементації прийнятих правових актів. Ці документи спрямовані на пояснення застосування чинного законодавства Євросоюзу та подібні до адміністративних правил або політичних заяв, які існують в окремих національних системах права і, як правило, не заміняють законодавчі акти, а слугують доповненням до них. Третя категорія актів складається з так званих офіційних та неофіційних керівних інструментів, спрямованих на надання певних додаткових імпульсів щодо досягнення цілей Євросоюзу і здійснення його політики, а також стосовно тих сфер діяльності, в яких Євросоюз не має компетенції приймати законодавчі акти. Іноді це можуть бути політичні або декларативні заяви – декларації або висновки (conclusions). Часто метою застосування цієї категорії «м'яких» правових інструментів є встановлення більш тісного співробітництва між державами-членами або навіть гармонізація у необов'язковий спосіб, а саме за допомогою рекомендацій, резолюцій і кодексів поведінки. Отже, «м'яке» право Євросоюзу можна визначити як систему правил поведінки, які мають своє закріплення та вираз в актах необов'язкового характеру, прийняття яких чітко не передбачено в установчих документах. При цьому норми «м'якого» права можуть мати непрямі правові наслідки, здійснюють свій практичний вплив на суб'єктів права Євросоюзу та часто дотримуються ними. «М'яке» право може слугувати підґрунтям та правовою основою для розширення компетенції Євросоюзу, що згодом отримує своє закріплення в актах обов'язкового характеру [9, с. 333-334].

Диспозиції «м'якого» права створюють нову систему європейського механізму регулювання, що заснована на судово-прецедентному формулюванні фундаментальних засад існування єдиного європейського економічного та політичного простору. Йдеться про пріоритетну роль рішень Суду Європейського Союзу та Європейського суду з прав людини в ієрархії Актів

співтовариства. Саме Судом ЄС визначені основні правові доктрини функціонування «регіональної європейської політичної системи»: доктрина верховенства права Європейського Союзу над національним правом держав-членів; доктрина прямої дії права Європейського Союзу; пряма дія положень установчих договорів ЄС; пряма дія міжнародних угод.

До закономірностей розвитку політичних систем держав Центральної та Східної Європи також слід віднести стандартизовані елементи конституціоналізму так званої четвертої «хвилі».

Відомий український правознавець-конституціоналіст В. Шаповал зазначає, що за змістом новітніх конституцій можна окреслити їх загальні ознаки, частина з яких певною мірою характеризує і зміст основних законів, прийнятих у попередній період історії світового конституціоналізму. По-перше, в новітніх конституціях відображено порівняно більшу роль держави в економічній сфері, закріплено економічну державну функцію, що вже сформулась. По-друге, за змістом відповідних основних законів за людиною визнано пріоритет в її взаємовідносинах з державою. Новітні конституції, як правило, містять змістовні положення про права і свободи і фіксують низку соціально-економічних прав. Водночас, ними встановлено достатньо широкі гарантії реалізації прав і свобод та запроваджено нові механізми їх захисту (омбудсман, конституційна скарга тощо). По-третє, в новітніх основних законах більшою мірою представлені положення соціальної справедливості, хоча їх сенс і призначення є різними. По-четверте, предметом конституційного регулювання постали відносини, що виникають у рамках політичної системи суспільства поза суто державною організацією. Це передусім стосується діяльності політичних партій в їх взаємозв'язках з державним механізмом. Нарешті, по-п'яте, ознакою новітніх конституцій є наявність у її текстах положень про зовнішньополітичну діяльність держави та про співвідношення національного і міжнародного права.

Притаманні новітнім конституціям ознаки тією чи іншою мірою характеризують і основні закони, прийняті у постсоціалістичних і пострадянських країнах у 90-ті роки минулого століття. Практично всі конституції держав Центральної та Східної Європи констатують політичний, економічний та ідеологічний плюралізм, фіксують окремі положення природно-правового змісту. Стосовно побудови державного механізму для авторів основних законів,

прийнятих у постсоціалістичних та пострадянських країнах, у більшості випадків за взірць послугувала Конституція Франції 1958 р., якою започатковано практику змішаної республіканської форми державного правління [10, с. 40-41].

Ще однією класично-європейською формою правління, обраною за взірць країнами регіону, виступила парламентська республіка (італійського або германського зразка). Як визначає Т. Орлова, наприкінці першого десятиріччя ХХІ ст. посткомуністичні країни Європи перебували на різних щаблях демократизації. Найвищі місця займали Словенія, Словаччина, Болгарія, Чехія, Угорщина, а найнижчі – Албанія, Сербія, Чорногорія, Хорватія і Боснія. У більшості країн рівень демократизації відповідав рівню розвитку ринкових відносин. В усіх країнах ЦСПСЄ центром виконавчої влади є уряд, який формується парламентською більшістю і несе відповідальність за свою діяльність перед парламентом. Та роль, яку відіграють у системі влади прем'єри в Чехії, Словаччині, Угорщині, Польщі, дуже близька до ролі канцлера в Німеччині. Президент відповідальності за діяльність уряду не несе. Тобто в державах ЦСПСЄ склалися або «канцлерівські республіки» із сильними прем'єрами й кабінетами і достатньо сильними парламентами, або напівпрезидентські системи, в рамках яких президент має важливі повноваження, але не стає одноосібним головою виконавчої влади [11, с. 168-169].

Європейські політико-правові традиції є універсальною матрицею розвитку форми держави в країнах регіону. В першу чергу йдеться про форму державного правління та форму політичного режиму. Крім того можна відслідкувати певні тенденції трансформації елементів (підсистем) політичних систем держав ЦСЄ. Майже для всіх них подібними є інституційна, нормативно-регулятивна, комунікативна, ідеологічна та функціональна складові такої юридичної конструкції, якою виступає політична система. Така подібність визначається цивілізаційним, глобалізаційним та міжнародно-правовим факторами. У свою чергу регіоналізаційні процеси як у світовому, так і в європейському форматах, несуть у собі синергію національної та соціокультурної самоідентифікації різних народів, соціальних, етнічних та релігійних груп та зумовлюють постійні зміни у їхньому цивілізаційному, економічному та політичному протистоянні. Зміст безперервного «єднання в конфліктуючих засадах різноманітності» і є онтологією та діалектичною логікою всієї історії Європи.

Бібліографічний список:

1. United Nations Millenium Deklaration 2000 [Електронний ресурс] // UN official site. – Режим доступу: <http://www.un.org/milennium/declaration/ares552e.htm>.
2. Міжнародне право. Основи теорії: підручник / за ред. В. Г. Буткевича. – К., 2002. – 608 с.
3. Матвієнко А. С. Політико-правові засади територіальної організації держави: світовий досвід і Україна : монографія / А. С. Матвієнко. – К. : Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2015. – 376 с.
4. Економічна конвергенція країн Європейського Союзу: досвід та перспективи для України: монографія/ за ред. В. І. Покотилової. – Херсон, 2013. – 326 с.
5. Скриль С. А. Трансформація політичних систем Латвії, Литви та Естонії в умовах інтеграції в європейське співтовариство / С. А. Скриль // Актуальні проблеми політики. – Одеса, 2015. – Вип. 54. – С. 146-153.
6. Skryl S. Reforming of political system in Poland, the Czech Republic, Slovakia and Hungary in conditions of the European Union integration / S. Skryl // Evropsky politicky a pravni diskurz. – Svazek 2. – 3 vydani. 2015. –Р. 90-93.
7. Крупчан О. Міжнародні стандарти категорії «публічний порядок» у сфері міжнародного комерційного арбітражу та її визначення у законодавстві та правозастосовній практиці України / О. Крупчан // Право України. – 2011. – № 1. – С. 150-160.
8. Очерки международного частного права / под ред. А. Довгерта. – Х. : ООО «Одиссей», 2007. – 816 с.
9. Смирнова К. Концепція «м'якого» права (soft law) в Європейському Союзі / К. Смирнова // Право України. – 2012. – № 3-4. – С. 329-337.
10. Шаповал В. Конституційне право зарубіжних країн. Академічний курс / В. Шаповал. – К. : Юрінком Інтер, 2010. – 461 с.
11. Орлова Т. В. Сучасна політична історія країн світу / Т. В. Орлова. – К., 2013. – 677 с.

В статье освещается проблематика регионализации в современном мире. Исследуется влияние регионализации на развитие политических систем. Анализируются механизмы правового регулирования политических систем в государствах Евросоюза.

The article describes problems of regionalization in the nowadays society. The author explores the influence of regionalization on the development of political systems. Mechanisms of judicial regulation of political systems in the countries of the European Union.